

MERZİFONLU EŞREF EFENDİ'NİN MİR'ÂTÜ'S - SAFA ADLI ESERİNDEKİ KUDÜS

Jerusalem Mentioned in the Book Entitled "Mir'atüs-Safa" By Merzifonlu Eşref Efendi

Selim ÖZCAN* & Ali Rıza AYAR**

Öz: Kudüs; üç ilahî dinin ortak atası olan Hz. İbrahim'in şehri ve birçok peygamberin Allah'ın nuruna mahzar olduğu mukaddes bir beldedir. Yahudiler için Rabb'in dünyayı yaratmaya başladığı yer, arzın merkezi ve vaat edilmiş topraklar. Hristiyanlar için mahşerin, dirilişin mekânı ve Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer. Müslümanlar için Miraç'ın basamağı, ilk kible ve Mekke ve Medine'den sonra üçüncü kutsal şehirdir. Böyle ulvî ve fizikî özelliklere sahip Kudüs şehrinin faziletlerine dair birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan biriside Mir'atü's-Safâ adlı eserdir. Eserde Kudüs'te yapılan ibadetlerin öneminden, Miraç'ın gerçekleşmesinden, Kubbet-üs Sahra ile Mescid-i Aksa'nın faziletlerinden söz edildiği gibi, şehrin diğer mekânlarının özellikleri ile tarihi içerisinde yaşadığı istilalar ve yeniden inşa edilişi de belirtilmiştir. Ayrıca Kudüs'e hâkim olan Roma, İslam ve Türk egemenliği dönemlerinde yapılan katkılardan da bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Kubbet-üs Sahra, Mescid-i Aksa, Mir'atü's-Safâ, Fazilet

Abstract: Jerusalem is a holy city of three main religions and it is believed that it is hallowed by God and also it is known as the city of Hz. Ibrahim. According to the Jewish belief, the earth was created by God and it started from that land. They believed that this land was a promised land it is the center of the Earth. For Christians, this land is the day for the last judgement, the place of revival and the place where Jesus Christ was crucified. For the Muslims, it is land of miracle of Prophet Muhammad where he ascended, the first kiblah(kible) and the third holy city after Medina and Macca. There were many books written and published about such a holy and devoted city. One of these books is Mir'atü's-Safa. In this book the author mentioned about the importance of pray made in the city, the virtue of Kubbet'üs Sahra and Mescid-i Aksa, the realization of ascent of Prophet Muhammad and the other historical places in the city. The author also mentioned about the invasion that the city faced with by the Romans. Moreover, the author wrote about the buildings built in Muslim and Ottoman periods.

Keywords: Jerussalam, Kubbet'üs-Sahra, Mescid-i Aksa, Mir'atü's -Safa, Virtue

* (Dr. Öğretim Üyesi); Amasya Üniversitesi, Amasya-Türkiye: E-mail: selim.ozcan@amasya.edu.tr; **Orcid ID:** <https://orcid.org/0000-0002-3737-8600>

** (Dr. Öğretim Üyesi); Amasya Üniversitesi, Amasya-Türkiye: E-mail: aliriza.ayar@amasya.edu.tr **Orcid ID:** <https://orcid.org/0000-0003-3957-8881>

1. Giriş

Doğum tarihi kesin olarak bilinemeyen Abdurrahman Eşref Efendi, Merzifon'da doğup yetişmiştir. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, Kıbrıs Kadılığında görev aldığı için, "Kıbrıs Mollası" olarak da bilinir.¹ Babası, Merzifon ulemasından Müeyyedzâde Şerefeddin Ali Efendi'dir. Hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip olunamayan Eşref Efendi, H.1151, (M.1738)'de İstanbul'da vefat etmiştir.²

Eşref Efendi daha çok yazdığı eserlerden tanınmaktadır. En çok bilinen eserleri; *Tezkiretü'l - Hikem fi Tabakâti'l - Ümem*, *Tezkire-i Ulemâ*, *Şerh-i Muamma-yi Sağir li- Mevlâna Câmî*, *Uyûnu'l-Ulüm*, *Dîvan-ı Eşref*, *Nadir Hikâyeler Risalesi*, *İlmu Ahlâk Risalesi* ve çalışmamıza temel olan *Mir'âtüs - Safâ* adlı eseridir. 1710 yıllarında yalın ve sade bir Osmanlı Türkçesi ile yazdığı "Mir'âtü's-Safâ" isimli eserini, dönemin Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya takdim etmiştir.³

Eşref Efendi bu ünlü eseri kendi zamanındaki Anadolu-Osmanlı Türkçesi'ne aktararak, herkesin istifadesine sunmuştur. Birçok yazma nüshaları vardır. Müellif hattının sonundaki nota göre, 1728'de kaleme alınan nüshası, Mekke, Medine, Kudüs ve Halilür - Rahman'ın faziletlerinden bahseder. Kitabın sonuna eklediği hatimede ise, Peygamberlerin, evliyaların ve sahabelerin kabirleri tanıtılır.⁴ Yaklaşık bir asır sonra böyle bir eseri ne maksatla kaleme aldığını giriş bölümünde açıklamaktadır: "...bu kitabın sahifelerine göz atınca gördüm ki, hacda ziyaret edilen dört önemli mekândan bahsediyor. Lâkin sadece erbabının anlayabileceği, Arapça lügatlerle örülü meşhur bir kitap. O zaman içime şöyle bir his doğdu. Bu esere güzel Türkçe ile bir elbise yaraşır. Öyle ki, Anadolu Türkçesi ile meramını ifade eden herkes, Arapça kelime ve terkipleri anlayamadığı için istifadeden mahrumdur. İşte, âvam ve havâs kıyamete kadar anlayıp istifade etsin diye, bu risaleyi bir nevi tercüme eyledim. Burada amaç; "bir hayra vesile olan, o hayır işlemiş gibidir."⁵

Biz çalışmamızda, Eşref Efendi'nin Osmanlı Türkçesiyle yazdığı "Mir'âtü's-Safâ" adlı eserini, Milli Kütüphane - Çankırı İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda (Numara 18Hk. 259' da Kayıtlı) bulunan 79

¹Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Hazırlayanlar, Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz, Ankara,2000, s.III/100.

²Osman Fevzi Olcay, "Amasya Şehri", Sadeleştirilenler, Harun Küçük-Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2010,s. 95;Heyet, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Der gâh Yayınları, c. I, İstanbul, 1977, s.16.

³Münir Aktepe, "Abdurrahman Eşref Efendi"; TDVİA, C. 1, İstanbul, s.161.

⁴Nevzat Kaya, "Karaçelebizade," TDVİA, c. 24, İstanbul, 2001, s.381-383; Ali İhsan Karataş, Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Hayatı, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

⁵Merzifonlu Eşref Efendi, Mir'âtüs-Safâ, Milli Kütüphane (Çankırı İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No18HK 259, vr. 3-a/3-b.

yapraklı nüshasını esas alarak, bu eserin ikinci babında yer alan “Beyt-i Mukaddesin” (Kudüs) fazileti ve keyfiyeti konusunu o dönemdeki özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız. Eserde, burada yapılan ibadetlerin önemi, miraç hadisesinin oluşunu, o mekânların tarihsel nitelikleri ile Kubbet-üs-Sahra ve Mescid-i Aksa’nın keyfiyeti de açıklanmıştır. Ayrıca dördüncü bapta Halilü’r - Rahman bölgesinin faziletleri üzerinde de durulmuştur. Özellikle Beyt-i Mukaddesin milattan önceki tarihi geçmişi içerisinde geçirdiği inşa aşamaları ile istila ve tahrip edilmişleri anlatılmıştır. Tarihte Roma, Pers ve İslami dönemlerinin yanı sıra, Türk hâkimiyeti dönemlerinde Türk hükümdarlarının Kudüs’e yapmış oldukları hizmetler de belirtilmiştir.

İşte çalışmamızda Beyt-i Mukaddesin geçirdiği bu tarihsel aşamalarını, Mir’atüs-Safa adlı eseri esas alıp açıklayarak, aynı zamanda, Kudüs’ün şimdiye kadar pek bilinmeyen farklı özelliklerini ifade eden rivayetlere de yer vereceğiz.

2. Tarihte Kudüs

Kudüs şehrini bağrında bulunduran Filistin coğrafyasının tarihi binlerce yıl öncesine, M.Ö III. binin başlarına kadar uzanır. Filistin adı, verilen kutsal toprak parçası Asya kıtasının batı bölgesinde yer alıp, Şam’ın güney kısmını içerisine alarak, Mısır sınırına kadar uzanır. Arap dünyasının kalbini oluşturan bölgede kutsal şehir Kudüs 19331 kilometre karelik bir yüz ölçüme sahiptir. Burada değişik unsurlar bir arada yaşadıklarından dini ve etnik açıdan mozaik bir yapıya sahiptir.⁶

Tarihi oldukça eskilere dayanan Kudüs’ün adının geçtiği en eski belge M.Ö. XIX. ve XVIII. yüzyıllara ait Mısır metinleridir.⁷ Şehrin adı milattan önceki değişik mektup, metin ve belgelerde farklı şekilde yazılmakta ve telaffuz edilmektedir. Kudüs’ün batı dillerindeki adı “Jerusalem”, İbrânicede “Yeruşalem” dir. Arapçada ise şehre “bereket, mübarek olmak” anlamına gelen “Kuds” denilmiştir. Kur’an-ı Kerimde Kudüs adı geçmediği gibi İslam kaynaklarında şehrin adı olarak çeşitli isimlere rastlanılmaktadır. Kudüs adı Tevrat’ta da geçmemektedir.⁸

Kudüs; Filistin coğrafyasında çok imtiyazlı bir yerde kurulmuştur. Konumu gereği Arap dünyasının merkezinde ve bu dünyayı oluşturan ülkelerin dört yol ağzındadır. Bu konumu da bazı düşünürleri, Kudüs’ü “Dünyanın Merkezi” olarak kabul etmelerine sebep olmuştur.⁹ Yahudilerin, Tevrat ve Zebur’u kapsayan kutsal kitabı Tanah’ta Kudüs’ü

⁶İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Kudüs (Tarihi Belge), Tercüme, Acar Tanlak Cidde, 1988, s.8

⁷Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, TDVİA, c.26, Ankara, 2002, s.323

⁸Geniş bilgi için bkz. Harman, a,g,e, s.323-324

⁹İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, ag,e, s.9

“Tanrı'nın seçtiği şehir” olarak tanımlar ve “ulusların tam ortası”, yani dünyanın bir nevi merkezi olarak niteler.¹⁰ Bu da şehre, dinî olduğu kadar stratejik bir önem de kazandırmıştır.

Filistin coğrafyasının verimli olması, Arap yarımadası ve çevresinden göç almasına sebep olduğundan, Arap Kenaniler, daha sonraları İbrâniler ve Aramiler bölgeye intikal ettiler. Kenanilerin göçü özellikle coğrafyaya damgasını vurdu ve bölge ilk olarak “Kenanî ülkesi” diye tanındı. Kudüs'ünde Kenaniler tarafından inşa edildiği¹¹ belirtildiği gibi bu dönemde Kudüs Ken'an site devleti olarak zikredilir.¹²

M.Ö XV. yüzyılda Filistin'e gelen Hurriler Kudüs'e de hâkim olup yeni yapılar inşa edip hüküm sürerler. M.Ö. XII. yüzyıldaki kavimler göçü esnasında “Deniz Kavimlerinden Filistler” bölgeye gelerek burayı yurt edindiler.¹³ Mensubiyetleri tartışmalı olan Filistler bir süre sonra yerli halk ile karışarak benliklerini kaybettiler.

Bu yüzyıllarda Firavun hâkimiyetindeki Mısır topraklarında yaşayan İsrailoğulları, Hz. Musa'nın öncülüğünde Mısır'dan çıkarak Sina Dağı'na geldiler. İnançları gereği önlerinde Rabb'in kendilerine vaat ettiği (Arz-ı Mev'ûd) topraklar bulunmaktaydı. Bu topraklar daha önce peygamberlerin ilahi mesajları insanlara iletildiği yerlerdi. İsrailoğullarının ataları olarak kabul edilen İbrahim, İshak ve Yakup da kutsal kabul edilen bu topraklara defnedilmişlerdir.¹⁴ Mısır'dan çıktıktan sonra 40 yıl Sina çölünde kalan Hz. Musa'nın kavmi vaat edilmiş topraklara cezalandırıldığından giremez ve kavmin önderliğini Yeşu'ya devreder.

Yeşu önderliğinde İsrailoğulları Filistin topraklarına girerek bu toprakların ilk sahipleri Amâlîkîlularla, bölgede başta Kenaniler ve diğer yerli hanedanlıklarla da savaşarak Filistin'in büyük bir kısmına hâkim oldular. M.Ö. XI. yüzyılın sonlarına doğru da ilk İsrail devletini kurdular.¹⁵ İlk kral Saul'dan sonra tahta geçen Hz. Davud Kudüs'ü fethederek devletin başkenti yapar. Kırk yıl süren Hz. Davud dönemiyle birlikte Kudüs'ün kutsallığının başladığı ifade edilir. Yahudiler için de şehrin önemi bu dönemle birlikte başlar.

Hz. Davud bölgede, önce İbrânilerin ataları olarak bilinen İbrahim, İsak ve Yakup'un defnedildikleri El- Halil (Hebron) şehrini alır. Ardından kendi adını verdiği Kudüs'e gelir. Sion denilen hisarı yeniden imar ettirir. Kendisine bir ev yaptırıp orayı dini bir merkez haline getirmek için

¹⁰Pelin Çift, Ömer Faruk Harman, Kudüs'ün Gizemli Tarihi, Destek Yayınları, İstanbul, 2017, s.13

¹¹İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, ag,e, s.18

¹²Harman, a,g,e, s.324

¹³Hüseyin Özdemir, Filistin Çılgılığı, İstanbul,2010, s.19

¹⁴Çift, Harman, a,g,e,s.20, Özdemir, a,g,e,s.20

¹⁵M. Lütfullah Karaman, “Filistin”, TDVİA, c.13, İstanbul, 1996, s.89-90

İsrailoğullarının en önemli inanç objesi olan Ahid Sandığı'nı¹⁶ Kudüs'e getirip, onu içerisine koymak için bir mabet yaptırmak ister. Fakat Tanrı buna müsaade etmez. Ama Hz. Davut Tanrı tarafından kendisine yapılması emredilen sunağı yapar ve kurbanlıklar sunar.¹⁷

Hz. Davud'dan sonra yerine oğlu Süleyman'ın (M.Ö 972-932) geçmesiyle, İsrail devleti en parlak devrini yaşar. Hz. Süleyman Kudüs'te kendi adıyla anılan Yahudilerin ilk mabedi olan Süleyman mabedini yaptırır.¹⁸ Bu mabed, Yahudi inancına göre Tanrı'nın gökten attığı (gönderdiği) Even Şatiah, "Nirengi Taşı" adı ile bilinen taşın üzerine inşa edilmiştir. Aslında büyük bir kaya kütesidir. Aynı zamanda Hz. İbrahim'in oğlu İsak'ı üzerinde kurban etmeye hazırlandığı, Hz. Yakup'un gizemli merdiven rüyasını gördüğünü, Kral Davud'un kutsal tapınağı etrafında yapmayı düşündüğü ve daha sonra oğlu Süleyman'ın tapınağı inşa ettiği yerdir. Bu taşı Müslümanlar, Miraç'ın basamağı kabul ettiği gibi "Muallak Kayası" olarak adlandırır.¹⁹

Hz. Süleyman Ahid Sandığı'nı mevcut yerinden alarak mabetteki "Küdsü'l-akdes" denilen özel yerine koyar. Ayrıca kendisine bir saray yaptırıp, Kudüs'ün çevresini de duvarla çevirtmiştir. Böylece Kudüs dini boyutu ile İsrailoğullarının gündemine, Hz. Davud ve oğlu Süleyman dönmelerinde girmiş, kutsallaşmanın ilk ve en güçlü adımları bu dönemlerde atılmaya başlanmıştır.

Hz. Süleyman'ın ölümüyle, İsrail devleti kuzeyde başşehri Sâmiriye (Samana) olan İsrail ve güneyde başşehri Kudüs (Jerusalem) olan Yahuda krallıkları olmak üzere ikiye ayrıldı. İki krallığın da varlıkları uzun ömürlü olmadı. Önce İsrail krallığı M.Ö 722'de Asur kralı II. Sargon tarafından, Yahuda krallığı ise M.Ö 586'da Babil kralı Nabukadnezar (Buhtunnasr) tarafından yıkıldı.²⁰ Asur ve Babiller, Yahudi kabilelerini bölgeden sürgün ettiler. Bu kabilelerden bazıları da Arap yarımadasında Hicaz bölgesine göç etti.

Babiller tarafından Kudüs ve Hz. Süleyman mabedi yerle bir edilir ve Kudüs 50 yıl boyunca harabe halde kalır. Babiller'in de Pers Kralı

¹⁶Allah ile israiloğulları arasındaki ahd'in sembolü olan, on emirin yazılı bulunduğu levhaların muhafaza edildiği Sandıktır. Nabukadnezar (Buhtunnasr) mabedi tahrip ettikten sonra Ahit Sandığı kaybolur. Sandığın daha sonraki durumu ise bilinmemektedir. Bkz. Abdurrahman Küçük, "Ahid Sandığı", TDVİA, C.1, İstanbul, 1988, s.535, Çift, Harman, a.g.e, s. 42-45

¹⁷İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, a.g.e, s.19-21, Harman, a.g.e, s.325

¹⁸Hz. Süleyman tarafından Kudüs'te yaptırılan mabede İbrance Bet ha Mikdaş, Arapça Beytü'l Makdis, Batı dillerinde ise Tapınak anlamına gelen Temple adı verilir. Yahudi inancına göre Süleyman mabedi Hz. İbrahim oğlu İsak'ı kurban etmek için götürdüğü Moriya tepesinde yapılmıştır. Çift, Harman, a.g.e, s.46

¹⁹Çift, Harman, a.g.e, s.14-15

²⁰İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, a.g.e, s.21, Özdemir, a.g.e,s.20

Keyhüsrev tarafından M.Ö. 539'da ortadan kaldırılmasıyla, Filistin Pers hâkimiyetine geçti. Bu dönem de Babil'deki Yahudilerin anayurtlarına dönmelerine izin verildi. Kudüs'ü yeniden inşa etmelerine ve mabedi yapmalarına müsaade edildi. M.Ö 515 yılın da tekrar yapıldı. Daha sonra bölge, M.Ö 334'ten itibaren Suriye ve Mısır'ı işgal eden Büyük İskender'in hâkimiyetine ardından M.Ö 323'de Helenistik krallıklardan Mısır'daki Ptolemaioslar ile Suriye'deki Selevkosların yönetimine geçti.²¹

Filistin topraklarının M.Ö. 63'de Roma İmparatorluğunun istilasına uğramasıyla uzunca süren bu hâkimiyet döneminde zaman zaman Yahudiler ayaklandılar. Romalıların M.Ö 37'de Yahudi kralı olarak atadığı Herod Kudüs'ü alıp çeşitli yapıların yanında Süleyman mabedini de yeniden onartıp genişletti. Yahudi isyanlarının sürmesi üzerine M.S 70 yılında Roma ordu komutanı Titus Kudüs'ü tekrar kuşattı. Bu esnada şehir ve mabed büyük zarar gördü. Titus, mabedin batı duvarındaki bir bölüm ve üç kule hariç diğer duvarlarını yıktırdı.²² Böylece M.Ö 515'te yapılan ikinci mabed de son kez yıkılır ve bir daha yapılamaz. Titus tarafından yıkılmayan mabedin batı duvarı, bugün Yahudiler tarafından "Ağlama Duvarı" olarak adlandırılan duvardır.²³ Yahudiler de Kudüs'ten ikinci kez sürgün edilirler.

Süleyman mabedi asıl büyük felaketi, Roma İmparatoru Hadrianus zamanında yaşadı. Bu dönemde Yahudilerin başlattığı ayaklanma Hadrianus'un büyük tepkisine sebep oldu. İmparator, tapınağı bu gün bile iz kalmayacak şekilde yok etti. Bölgenin adını da Palestin (Filistin) olarak değiştirdi. Hadrianus döneminde Romalılar Kudüs'ün harabeleri üzerinde Roma şehir kimliğiyle şehri yeniden inşa edip, adını "Aelia (Ar.İliya) Capitolina" olarak değiştirerek, Filistin'in başşehri yapmışlardır.

Bölgede, Roma hâkimiyetinin sürdüğü dönemde Filistin'in Beytüllahim şehrinde doğduğu belirtilen ve çocukluğu Nasıra'da geçtiğinden, Nasıralı denilen Hz. İsa'nın Hristiyanlığı tebliğinden ve özellikle İmparator I. Konstantinos'un 312'de dini kabul etmesinden sonra Kudüs bir daha kutsallık kazanmış oldu. Ardından Kudüs'e Hristiyanlık dinin mabedleri yapılmaya başlandı. İmparatorun annesi 326'da Zeytin dağında bir kilise yaptırdı. İmparatorun emriyle de Hz. İsa'nın çarmıha

²¹Karaman, a,g,e, s. 90

²²Harman, a,g,e,s. 325

²³Ağlama duvarını; Yahudiler Süleyman mabedinden bir kalıntı olarak kabul ederler. Duvar Yahudi kralı Herod'un yaptırdığı mabedin çevresini kuşatan duvarın bir kısmıdır. Kudüs'ün doğu kesiminde, Kubbet-üs Sahra'nın da bulunduğu harem-i Şerif'in batı tarafında Tyropean Vadisi'nin kayalık tabanı üzerindedir. Yaklaşık 485 m uzunluğundadır. Toprak seviyesinin üstündeki 24 büyük taş ve yer altında kalan 19 taş sırasından oluşur. Yüksekliği toprak seviyesinden itibaren 18 m olup, 6 m mabed alanının seviyesini aşmaktadır. Çift, Harman, a,g,e,s.14-15

gerildiği yer olarak kabul edilen Saint Sepulcre (Holy Sepulcher) de Markad-i İsa (Anastasis) kilisesi inşa ettirildi.²⁴

Kudüs, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksa'dan²⁵, Allah'ın huzuruna yani Miraç'a yükselmesi sebebiyle Müslümanlar için de büyük bir öneme haizdir. Ayrıca Müslümanların ilk kiblesidir. Dolayısıyla Kudüs üç ilahi dinin kutsallık atfettiği tek ve vazgeçilmez bir şehirdir.

İslam tarihinde Hz. Ömer döneminde Kudüs, 637 yılında fethedilerek Müslüman toprağı oldu. İslami kimliğe bürünmeye başlayarak, Hz. Ömer bir camii inşa²⁶ edilmesini ve tayin ettiği kadıdan da halka İslam'ın öğretilmesini istedi. Fethin ardından birçok sahabî ve tâbiin Kudüs'ü ziyaret ettiği gibi bir kısmı da buraya yerleşti. Bazı sahabîlerin Kudüs'te medfun oldukları da bilinmektedir.

Emeviler döneminde halife Abdülmelik b. Mervân ve oğlu Velid özellikle Kudüs'e büyük önem verdiler. Abdülmelik tarafından 685'te başlayıp 691 yılında tamamlanan ve İslam mimarisinin en güzel eserlerinden birisi olan Kubbet-üs Sahra inşa ettirildi.²⁷ Mescid-i Aksa'nın ise Abdülmelik b. Mervân ve oğlu Velid tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir.²⁸

²⁴ Harman, a,g,e,s. 325, Özdemir, a,g,e,s.20

²⁵ Miraç mucizesinde önemli bir yeri olan Mescid-i Aksa'nın hangi mescid olduğu hususunda ilgili ayette açıklama yoktur. Sadece çevresinin mübarek kılındığı belirtilir. Diğer yandan İsra ve Miraç mucizesinin gerçekleştiği tarihte Yahudilerin Bet ha Miktaş, Arapların Beytü'l Makdis dedikleri Süleyman mabedi de yoktur. Çünkü miladi 70 yılında yıkılmış ve bir daha yapılmamıştır. Şimdiki Kubbet-üs Sahra ve Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Harem-i Şerif denilen yerde yapı yoktur. Kur'an'daki Mescid-i Aksa'nın kutsiyetine binaen belli dönemlerde şehrin adı olmuş, mescidin bulunduğu mahal Harem-i Şerif olarak adlandırılmış. Dolayısıyla Kur'an'daki Mescid-i Aksa'nın yapıdan çok şehrin kendisi olması muhtemeldir. Çift, Harman, a,g,e,s.136-139

²⁶ Hz. Ömer Kudüs'e kendisini davet eden dönemin patriğinden şehri teslim alıp, Hıristiyanların yeryüzündeki en kutsal mabedi olan bu günkü Kıyamet Kilisesi gezdirilirken namaz vakti olur. Hz. Ömer patriğin gösterdiği yerde değil de, kendi belirlediği ve temizlettiği yerde cemaatle namaz kıldırır. Daha sonra buraya bir mescid yapılır. Hz. Ömer mescid yapılırken muallak kayasının namaz kılanların önünde değil, arkasında kalması talimatını verir. İşte bugünkü Aksa Camii, Ömer camii olarak da bilinen, Hz. Ömer döneminde yapılan bu camiidir. Çift, Harman, a,g,e,s.187-188

²⁷ Kubbet-üs Sahra, Kudüs haremindeki kutsal kaya (Muallak Kayası) üzerinde bulunan ortası kubbeli sekizgen yapıdır. İslam mimarisinin bilinen ilk kubbeli eseridir. Muallak Kayasını (Hacer'ül – Muallak, Sahre) örten bir kubbe olduğu için Kubbet-üs Sahra, yani kaya kubbesi denilmiştir. Kubbet-üs Sahra'da bulunan düz bir mermer blok üzerine işlenmiş mihrap, ilk olma özelliğiyle İslam sanat tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Kubbet-üs Sahra'nın üzerinde bulunduğu Muallak kayası, rivayete göre Hz. Musa'nın Kiblesidir. Hz. Muhammed'de kible değişikliğiyle ilgili ayetler gelinceye kadar namaz kılarken yöneldiği yer olduğu ifade edilir. Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an'da doğrudan doğruya Muallak Kayasından bahsedilmez. Çift, Harman, a,g,e,s.151-156

²⁸ Casim Avcı, "Kudüs, Feth Edilişinden Haçlı İstilasına Kadar", TDVİA, C,26, Ankara, 2002, s. 327

Emevi hanedanlığından sonra Abbasilerin iktidara gelmesiyle, bu dönemde Kudüs İslam dünyasında Mekke ve Medine'den sonra üçüncü kutsal İslam şehri olma özelliğini sürdürdü. Bu dönemde şehir hem dini ve ilmi amaçla hem de ziyaret ve ticari sebeple gelen birçok insanın güven içerisinde uğradığı bir şehir konumunda idi.

Türklerin Kudüs'te Müslümanlarla ilk karşılaşmaları, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce onların hizmetine asker olarak girmeleri ve yönetici olarak görev almaları ile başladığı, ardından Abbasi hanedan üyelerine eş olarak bölgeye geldikleri anlaşılmaktadır. Kudüs'te ilk bilinen Türk, büyük Abbasi halifesi Harun Reşid'in (766-809) Soğd'lu Türk eşi (Maride) idi. Böylece halifenin güvenini kazanan Türkler, Abbasi devleti içerisinde yönetici ve asker olarak görev alırlar. İlk Türk yöneticisi ise 838-841 yıllarında Abbasi devletinde ordu komutanlığı yapan Fergane, Türk hükümdar soyundan Haydar b. Kavus olmuştur.²⁹ Böylece Kudüs'ün kaderinde Türkler de söz sahibi olmaya başlarlar.

Türklerin Kudüs'ün yönetiminde bulunmaları da Mısır'da Türk Tolunoğulları hanedanlığının kurulması ile başladı. Kudüs'ün 878 yılında Tulunoğullarına bağlanması ile şehir, Türk valiler tarafından yönetildi. Daha sonra Mısır'ın gene Türk olan İhşidlerin 935'de hâkimiyetine geçmesiyle, Kudüs 969'a kadar da bu hanedanlığın egemenliğinde kaldı. İhşidlerin, Şii Fâtimiler tarafından yıkılmasıyla da, Kudüs (969-1071) yılları arasında bu hanedanlığın hâkimiyetinde kaldı.³⁰

Kudüs, Fatimiler'den sonra çeyrek asır, Selçuklu-Türkmen hâkimiyetinde kaldı. Bu dönemde Kudüs'te İslami kimliği yansıtan camii, Nasriyye Medresesi ve Hanefi Medresesi gibi yapılar yapıldı. İslam dünyasının değişik yerlerinden çok sayıda meşhur âlim Kudüs'e gelmeye başladı.³¹ Temmuz 1098'de Kudüs tekrar Fatimiler tarafında zapt edildiye de, bu hâkimiyeti uzun sürmedi.

Avrupa halkının bu dönemde büyük huzursuzluk yaşaması, bunun papanın kurduğu otoriteyi sarsacak boyutlara ulaşması üzerine Papalık, Hristiyanları kutsal toprakları kurtarmak propagandası ile doğuya, esas olarak da Kudüs ve çevresine yönlendirmesi sonrasında şehir 1099'da haçlıların eline geçti.

Haçlıların 15 Temmuz 1099'da Kudüs'e girmeleriyle, Müslüman halk Kubbet-üs Sahra ve Mescid-i Aksa'nın bulunduğu kutsal mekâna sığınıp canını kurtarmaya çalıştıysa da, onları takip eden haçlı komutanı Tankred ve adamları üzerlerine saldırınca teslim olmak zorunda kaldılar. Tankred'in sancağı, Kubbet-üs Sahraya asıldı. Komutan burasının

²⁹ Çift, Harman, a.g.e,s.191

³⁰Karaman, a.g.e, s. 91

³¹ Avcı, a.g.e,s. 329

kutsal bir yer olmasına aldıriş etmeden yağmaladı. Haçlılar Kudüs'te Müslümanları, hatta onlara yardım ettikleri gerekçesiyle tüm Yahudileri katlederek dünyada eşi görülmemiş bir vahşet örneği sergilemişlerdir.³² Bu vahşet İslam dünyasını yasa boğduğu gibi, barbar haçlıları ülkelerinden atmak için iki yüzyıl mücadele etmek zorunda kaldılar.

Haçlılar Kudüs'te başta Kubbet-üs Sahra ve Mescid-i Aksa olmak üzere bütün Müslüman eserlerini yağmaladılar ve değerli eşyaları tahrip ederek, çalıp götürdüler. Camiiler kiliseye çevrildi veya başka amaçlarla kullanıldı. Kubbet-üs Sahra'nın üzerine haç dikildi. O zamana kadar açıkta duran kayanın (Kutsal Taş/Hacer-i Muallak) üzeri örtüldü. Mescid-i Aksa camiinde değişiklikler yapılarak kralların sarayı haline getirildi. Kudüs genelde eski görünüşü korumakla beraber, tam bir Hristiyan şehri kimliğine dönüştürüldü.

Kudüs'te haçlıların 88 yıl süren tahakkümü, Eyyubi Sultanı Selahaddin Eyyubi'nin 4 Temmuz 1187 tarihinde Hittin'de yapılan savaşta, Kudüs krallık ordusunu büyük bir bozguna uğratılmasıyla sona erdi. Mırac kandiline denk gelen 2 Ekim 1187 Cuma günü Kudüs'e girilmesiyle şehir tekrar Müslümanların hâkimiyetine geçti.³³

Haçlılar Kudüs'ten çıkıp giderken Ortodoks ve Ya'kübi Hristiyanlar şehirde kaldı. Musevilerin de şehre yerleşmesine izin verildi. Hristiyanlara ait kutsal yerlerin idaresi Ortodoks Kilisesi'ne teslim edildi. Bir süre Kudüs'te kalan Selahaddin Eyyubi, haçlılar tarafından saray olarak kullanılan Mescid-i Aksa'yı Cami'ye çevirdi ve tapınak şövalyelerinin yaptıkları değişiklikleri ortadan kaldırdı. Ayrıca Nureddin Mahmud'un Halep'te yaptırdığı minberin getirilmesini emretti.³⁴

Haçlılar Kudüs'ü terk ettiler. Fakat Sur, Trablus ve Antakya gibi şehirlerde yoğunlaşıp, Kudüs'ü tekrar geri almak için faaliyetlerine devam ettiler. Nitekim Avrupalılar, (1189-1192) yıllarında III. Haçlı seferini düzenlediler. Haçlıların 5 yıl süren Kudüs'ü geri alma mücadeleleri 2 Eylül 1192'de yapılan barış antlaşması ile sona erdi.

Selahaddin Eyyubi'nin 1193 yılında vefatından sonra Kudüs'te ortaya çıkan karışıklıklar, haçlıları tekrar Kudüs'ü ele geçirmeye sevk ettiyse de, girişimleri başarılı olmadı. Yalnız Kutsal Roma Germen İmparatoru II.Friedrich'in düzenlediği, 1229 yılındaki IV. Haçlı seferi sırasında Eyyubi Hükümdarı El-Melikü'l Kâmil Muhammed ile anlaşarak Kudüs'e sahip olma hakkını elde edecektir. Böylece batılılar silah zoru ile elde edemedikleri Kudüs'e diplomatik gayretleri sonucunda kavuşmuş oldular.

³² Işın Demirkent, "Kudüs, Haçlılar Dönemi", c.26, Ankara, 2002, s.329

³³ Demirkent, a.g.e,s,331, Ramazan Şeşen, "Eyyübiler" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. C.VI, İstanbul,1989, s.330-331

³⁴ Çift, Harman, a.g.e,s.196, Demirkent, a.g.e,s,332

Ancak bu durum uzun sürmedi. Mısır Eyyubi hükümdarının faaliyetleri sonrasında 11 Temmuz 1244'te Kudüs haçlılardan alınarak tekrar Müslümanların, Mısır Eyyubilerinin hâkimiyetine geçti. Haçlıların 1099 yılında Kudüs'e ilk defa hâkim oluşlarından 145 yıl sonra şehir yeniden Türklerin hâkimiyetine geçmiş oldu.

Kudüs, Memlûklü Devletinin ilk kuruluş yılları sırasında (1250-1260) Suriye'deki Eyyubi'ler ile Memlûklüler arasında birkaç kez el değiştirdi. Abbasi Halifesi Müsta'sım - Billah'ın aracılığıyla Suriye'deki Eyyubiler ve Memlûkler arasında yapılan bir barış antlaşması ile (11 Nisan 1253) Kudüs Memlûkler'e bırakıldı. Ancak 1256'da Kudüs tekrar Eyyubi'lerine eline geçti. Memlûklerin Moğollara karşı kazandığı 1260 Ayni Calut zaferiyle Eyyubi hanedanlığı da sona erdi. Kudüs'ün yeniden Memlûklü hâkimiyetine geçmesiyle istikrarlı bir yönetime kavuştu.³⁵

Memlûkler, Müslümanlar tarafından üçüncü mukaddes şehir kabul edilen Kudüs'e, büyük önem vererek yeniden inşa ettiler. Haçlı işgalinin ardından Kudüs'ün tekrar İslam kimliğine bürünmesi, Memlûkler tarafından yapılan bu yoğun imar faaliyetleriyle gerçekleşti. Günümüzde Kudüs'te bulunan 150 civarındaki önemli tarihi eserin 80'i Memlûklü dönemine aittir. Bu dönemde Kudüs'ün istikrarlı ve siyasi çekişmelerden uzak ortamı, yönetimin medreseler ve vakıflar yoluyla ulemaya verdiği büyük destekle birleşince, burada doğup büyüyenler yanında pek çok ünlü âlim eğitim görmek, müderrislik yapmak veya yerleşmek amacıyla Kudüs'e geldi. Kudüs'ün faziletlerine dair birçok eser de kaleme alındı.

Üç semavi din tarafından mukaddes kabul edilen Kudüs, XVI. yüzyılda İslam'ın yeni bayraktarı olan Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine, Ekim 1516'da alındı. Kudüs'teki Osmanlı yönetimi, 1831-1840 yıllarındaki Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemi hariç, Aralık 1917'ye kadar yaklaşık 4 yüzyıl devam etti.³⁶ Özellikle Kudüs'ün fethini gerçekleştiren Yavuz Sultan Selim Han'dan sonra tahta geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman döneminde, büyük imar faaliyetleri gerçekleştirilerek, Kudüs İslami kimliği altında üç semavi dinin inananları için de müreffeh ve yaşanılır bir belde oldu.

XVI. yüzyılın son çeyreğinden sonra Osmanlı merkezi idaresinin zayıflamaya başlaması, Kudüs'ün de olumsuz olarak etkilenmesine sebep oldu. Osmanlı hâkimiyetinde güvenliği, huzuru, mezhepler arasındaki kavganın önlenmesi ve düzenin tesisi için düzenlemelerin titizlikle yapıldığı Kudüs, bu dönemde en güzel yüzyıllarını yaşadı.

³⁵Cengiz Tomar, "Kudüs, Memlûkler Dönemi", c.26, Ankara, 2002, s.333, Çift, Harman, a,g,e,s.199

³⁶Kamil Cemil El-Aseli, "Kudüs Osmanlı Dönemi ve Sonrası", c.26, Ankara, 2002, s.335

Hız. İbrahim'in ortak atası olduğu üç ilahi dinde kutsadığı Kudüs'e, Osmanlı Devleti, kiliseler arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi, huzur ve birlik içinde yaşanması adına çok detaylı kurallar getirmiştir. Güven ortamının bozulmamasına da özellikle dikkat etmiştir. Bunun göstergelerinden birisi de Mescid-i Aksa'nın El Halil kapısı üzerindeki kitabedir. Burada "La ilahe illallah İbrahim Halilullah" (Allahtan başka ilah yoktur. İbrahim o'nun dostudur.) sözleri yer almaktadır.³⁷ Günümüzde Kudüs'te yaşananlara referans olacak ifadedir.

VIII. yüzyıldan itibaren emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki hedeflerine ulaşmak için takip ettikleri "böl yönet" siyasetleri sonrası 1917 yılı Kudüs için kader yılı oldu. 2 Kasım 1917'de İngiltere, Balfour bildirgesi ile Kudüs'ün Yahudi toprağı olduğunu ve onların siyasi birlik kurmalarını destekleyeceğini ilan etti. 11 Aralık 1917'de İngiliz askerinin Kudüs'e girmesiyle bölgede manda yönetimi başladı. Böylece Kudüs'te sadece haçlı işgali ile kesintiye uğrayan yaklaşık 1200 yıllık İslami yönetim sona erdiği gibi Aralık 1917'den itibaren Kudüs giderek İslami kimliğini de kaybetmeye başladı. Kudüs'ün tarihi gelişimini kısaca ortaya koyduktan sonra, şimdi de Mir'atüs – Safa'daki, Kudüs'ü ve belirtilen farklı yönlerini izah edelim.

3. Mir'âtü's – Safa'daki Kudüs

3.1. Mir'âtü's- Safa'da, Beyt-i Mukaddes

Çalışmamıza konu olan eserde, Beyt-i Mukaddes hakkındaki rivayetler şöyledir: Ebû Zer el Gıfârî³⁸den rivayetle, "...yeryüzünde Kâbe'den sonra ikinci olarak yapılan bina, Beyt-i mukaddestir. Aralarında 40 yıl vardır..."³⁹ Başka bir rivayette; "Mescid-i Aksa'yı ilk defa bina edenler, Allah'ın dostları meleklerdir. Kâ'bül - Ahbar'a⁴⁰ göre ilk defa Hz. Nuh'un oğlu Sâm; sonra da Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman önceki binanın temeli üzerine inşa etmişlerdir.

Bazı tarihçilere göre, Mescid-i Aksa'yı melekler, Hz. Âdem'den önce bina etmişlerdi. O dönemlerde yeryüzünde cin kavimleri vardı. Tuğyan (fesad) yaptıkları için görevli melekler, onların yeryüzünden temizlenmesini sağladılar. Daha sonra, "Ebul-Beşer", Hz. Âdem gelip asırlarca yaşadı.⁴¹

³⁷ Çift, Harman, a.g.e.s.2016

³⁸Servet terakümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan sahabi, Bkz. Abdullah Aydınlı, "Ebû zer el- Gıfârî", TDVİA, c. 10, İstanbul, 1994, s. 266-269

³⁹Merzifonlu Eşref Efendi, Mir'atüs - Safa, vr. 46-b

⁴⁰Benî İsrail'e dair rivayetleriyle tanınan tâbiîn, Bkz. M. Yaşar Kandemir, "Kâ'b el Ahbâr", TDVİA, c. 24, İstanbul, 2001,s. 2

⁴¹Mir'atüs- Safa, vr. 46-a

Hız. Davud'un bitiremediği temelleri, oğlu Hz. Süleyman 3 grup cin taifesiyle tamamladı. (madenci, güzel koku süren ve tezyinatla süsleyen) Kubbenin üzerine kurşun yerine altın döşediler. En üst aleme altından bir ceylan sureti yerleştirdiler. İki gözündeki yakutun ışığı bir konak uzaklıktan görünüyordu.⁴²

Başka bir rivayette, "bina tamamlanınca Hz. Süleyman bayram ilan edip, 3000 sığır ve 7000 koyun kurban etti. Sahratullah'ın⁴³ üzerine çıkıp dua eyledi ve şöyle dedi: "İlahi; bu ma'bedi her kim ziyaret ederse, ona 5 hediye nasip eyle; Tevbesini kabul, korktuğundan emin, hastalığına şifa , bol bol yağmur ve gidene kadar senin nezaretinde eyle..!"⁴⁴

İlerleyen yıllarda azgınlaşan İsrailoğullarına, Allah, Buhtun-Nasr'ı (Babil Kralı Nabukadnezar) müptela eyledi. 600.000 sancakla, Beyti Mukkades'i talan ettiler; üzerine de toprak atıp gömdüler. Çok sonra bir kral gelip, binayı yeniden tamir etti. İslam'ın gelişine kadar bu belde çok badireler atlattı.

Hız. Ömer, Kudüs'ü Frenklerden (Haçlı-Bizans) teslim aldı. Sonraki İslam halifeleri imar ve genişletmelerde bulundular.⁴⁵ İbn-i Abbas'tan⁴⁶ rivayetle "...Mescd-i Aksa'da kılınan her bir rek'at için 25.000 sevap verilir." Kâ'bül - Ahbar şöyle diyor: "Allah (cc.) Beyt-i Mukaddes'in karşı yönünde büyük bir kapı açmıştır. Her gece 70.000 melek, gelip ziyaret eder ve namaz kılınanlar için istiğfar ederler..."

Mekhül'den⁴⁷ nakille, ".. Bir kimse Beyt-i Mukaddes'te 5 vakit namaz kılsa, ilk doğduğu gibi günahlarından arınmış olur."⁴⁸

Başka bir rivayette, "... bu mekanların kıyamette haşır ve neşr olunacak yer" olduğu zikredilir. Aynı şekilde ".. bir kimse Beyt-i Makdis'te Ramazan'da ihram giyip hacceylese, o kimse Resüllah ile 10 gazve 'ye katılmış gibi sevap alır."⁴⁹

"Kudüs'te oruç tutmak ve ezan okumak veya sadaka vermek, enbiya ve şüheda ile beraber cennette girmeye vesile olur. Aynı şekilde Kudüs'te

⁴²Mir'atüs- Safa, vr. 47-a

⁴³Kudüs haremindeki kutsal kaya. Bkz. Nebi Bozkurt, "Kubbet-üs Sahra", TDVİA, c. 26, İstanbul, 2002, s. 304

⁴⁴ Mir'atüs- Safa, vr. 47-b

⁴⁵Mir'atüs- Safa, vr. 48-a

⁴⁶Hız. Peygamberin amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen bir sahabe, Bkz. İ. Lütü Çakan- Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", TDVİA, c. 1, İstanbul, 1988, 76

⁴⁷Emevi dönemi, tabiîn fakihî, Bkz. Eyyüb Said Kaya," Mekhül b.Ebu Müslim", TDVİA, c. 28, Ankara, 2003,s. 552-553

⁴⁸Mir'atüs- Safa, vr. 48-b

⁴⁹Mir'atüs- Safa, vr. 49-a

bulunan kutsal kaya (Sahre)'nin Cennet-i Firdevs'ten geldiği rivayet edilir.⁵⁰

Resûlullah İsrâ'da mi'raç için Kudüs'e götürüldüğünde, Tûr-i Sina'da hem taş üzerinde, hem de Mevlid-i İsâ denilen yerde namaz kıldı. Mescid-i Aksa'da da tüm enbiyanın ervahına imam oldu.⁵¹ Ardından semalara yükselen miraç merdiveni için Sahretullah'a ayakbastı ve miraç gerçekleşti.⁵²

3.2. Mir'âtü's- Safa'da Belirtilen Beyt-i Mukaddes'in Faziletleri

Yukarıda zikredilen fazilelerden başka diğer nakiller de şunlardır: Hz. Musa'ya Allah (cc.) bir hitabında; “Yâ Musa; Sen Beyt-i mukkaddese git! Çünkü benim nârım da, nurumda tennûrum da oradadır...” buyurdu.⁵³

Hz. Musa nâr ve nûru, Tur dağında zaten görmüştü. Fakat “Tennûr” ise Hz. Nûh As'ın Beyt-i Mukaddeste, iken gemisini ateşlediği yerdir. “Fâre't-Tennûr..” âyeti⁵⁴ de buna işaret eder.

Hz. Dâvud AS'ın tevbesi orada kabul oldu. Hz. Musâ'nın kavminden buzağıya tapanların birçoğu Beyt-i Mukaddeste tevbe edince, tevbeleri kabul oldu. Kadınların en hayırlısı Meryem RA. orada Hz. İsa'yı doğurdu. Hz. İsa ise, ölüleri orda diriltti. Mâide, orada indi. Hz. İbrahim, Babil'den buraya göç etti.⁵⁵

Yüce Allah, Beyt-i Mukaddesin çevresini mübarek kıldığını, Kur'an da birkaç defa zikreder. Birçok kaynakta, Arasat meydanının toprağı burası olarak iddia edilir. Rûz-i cezaâ'da, mizân ve hesap burada olacaktır. Tüm insanlar oradan Cennete veya Cehenneme gönderilecektir. Hatta Beytullah bile altın zincirlerle, melekler tarafından Arasat'a getirilmekle emr olunur. Fakat o, direnir; talepte bulunur. Tüm ihramlılarla harş olup Bey-i mukaddese getirilir.⁵⁶

3.3. Beyt-i Mukaddes'in Su Kuyularını Beyan edilir:

“Orada iki akarsu vardır”: 1- Ayn-ı Selvan, 2- Ayn-ı Fulüs. Rahman süresinde geçen ifade; 1- Ayn-ı Zemzem 2- Ayn-ı Bakâr diye tefsir edilmiştir. Resûlullah buyurdu ki, “dünyada Cennet'ten iki çeşme vardır;

⁵⁰Mir'atüs- Safa, vr. 49-b

⁵¹Mir'atüs- Safa, vr. 52, a-b

⁵²Varak 53'den sonra Miraç'ın safhaları anlatılmaktadır. Varak 58'den sonra ise “Meâricü'n-Nübüvve” adlı eser de nakiller vardır. Meâricü'n-Nübüvve, Muîn el-Miskîn'in (ö. 907/1501-1502) Hz. Peygamber'in hayatı ve mucizelerine dair Farsça eseridir. (bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Meâricü'n-Nübüvve”, TDVİA, C.28, Ankara 2003, s. 209 - 210); Ku'ran, İsrâ, 18/1

⁵³Mir'atüs- Safa, vr. 62, a

⁵⁴Kur'an, Hûd, 11/40

⁵⁵Mir'atüs- Safa, vr. 62,b

⁵⁶Mir'atüs- Safa, vr. 63, a

Biri “Ayn-ı Selvan, diğeri de Zemzem kuyusudur”. Ayn-ı Selvan Mescid-i Akasa'nın kible yönündeki vadide yer alır.

Şöyle bir rivayet zikredilir: “Şu dört çeşmenin suyundan içene Cehennem haram olur: Ayn-ı Bakar; Akka'da (Kudüs'ün yakınında), Ayn-ı Fulüs; Nablus nahiyesinde, Ayn-i Selvan, Kudüs'te ve Zemzem-i Şerif; Kâbe'dedir.⁵⁷

Huzeyfe el- Yemâni'den rivayetle, Allah Resûlu şöyle buyurdular. “Ceza günü, insanlar mezarlarından kalkarlar ve Sâhire denilen yerde toplanırlar. Orası da Tûr-i Sina'nın karşısında batı bölgesindeki yerdir...” Şimdi orası, Kudüs olarak bilinir.⁵⁸

Hasanül Basri Hz.leri de şöyle ifade eder: “Bir Kimse Kudüs'teki Mâmelle denilen yere defnedilse, gökyüzüne gömülmüş gibidir. Çünkü orası cennet bahçelerinden bir bahçedir”.

Ebu Hureyre'den rivayetle; Resûl As, “Dört şehir cennet şehri sayılır: Bunlar, Mekke-i Mükerrreme, Medine-i Münevvere, Beyt-i Mukaddes (Kudüs), Şam-ı Şerif'tir” buyurdu. ⁵⁹ Kâ'bül Ahbar'dan rivayetle; “Beyt-i Ma'mur'da devran melekleri 4. gökte tavaf ederler. Aynen insanların Kâbe'yi tavafı gibidir. Çünkü onunla aynı hizadadır. Ondandır bir taş düşse gelir, Kâbe'nin üstüne isabet eder. Beyt-i Mukaddeste ise Sahratullah'ın üstüne denk gelir. Onun için buraya “urşelim” derler. (jaresalem) Yani “Dar'us –Selâm” demektir. O da cennetin bir ismidir. Yine Ebu Hureyre'den rivayetle; “Cemi ırmaklar, bulutlar ve rüzgârların hepsi Sahretullah'ın altından çıkar...” buyurulmuştur.

Ubeyde bin Ka'b ise şöyle rivayet etti. “yeryüzündeki tatlı suların hepsi bu Sahra'nın altından çıkar.” Aynı şekilde Nevfi Bekkâli'de şöyle nakleder: “Seyhan, Ceyhan, Nil, Fırat ve Dicle cümlesi bu Sahratullah'ın altından doğar”.

Başka bir rivayette, Yüce Allah bu kayayı kıyamette mercan gibi parlatır da, gökyüzü kadar arzı olur. Adalet terazisi onun üzerinde kurulur. Ameller tartılır. Bir de İsrâfil, bu taşın üstüne çıkarak, sura üfler.⁶⁰ (Allah en iyisini bilir.)

3.4. Sahratu'llah ve Mescid-i Aksa'nın Keyfiyeti:

Tûr-ı Zeyna burada olup, Rabia-yı Adeviyanın mezarı oradadır. Mescid-i Aksa'nın mihrab duvarının altında Hz. Süleyman'ın ahır bulunur. Bir rivayette; “bir gün dünya harap olup yeryüzünde hiçbir şey kalmayacak, sadece Beyt-i Mukaddes kalacak, o da 40 yıl sonra

⁵⁷Mir'atüs- Safa, vr.64, a

⁵⁸ Mir'atüs- Safa, vr.65, a

⁵⁹Mir'atüs- Safa, vr. 65, b

⁶⁰ Mir'atüs- Safa, vr.66, a

yıkılacaktır. Şu andaki Beyt-i Mukaddes'in ilk şeklini genişleten V. Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervandır. (öl. H.86)⁶¹

3.5. Halilü'rrahmanın Faziletleri

Bu bölgenin ilk ismi “Cürâ” dır. Hz. İbrahim burasını, Harran Bey'inden hibe ile alması mümkün iken, oradaki mağarayı 2000 dirheme satın almıştır. 127 yaşlarında vefat eden eşi Sâre'yi oraya defnetmiştir. Kendisi de vefat edince, onun yanına gömdüler. (175 yaşında idi.)

180 yaşlarında vefat eden İshak As' da buraya defnedildi. Onun zevcesi Rabeka'da o mağaraya gömüldü. 147 yaşlarında ölen Hz. Yakup As. ve zevcesi Lika'da mağaranın kapısına yakın yere defnedildi.⁶²

Diğer bir rivayette, Hz. Yakup Mısır'da vefat edince, oğlu Hz. Yusuf As'a vasiyeti üzerine Beyt-i Mukaddesteki Halilürrahman'a defnedilmiştir. İsa As bu mevkide Peygamber oldu. Kardeşleri onun başını kesince yuvarlanıp mağaraya düşmüştür. Ceset dışarıda kalınca mağaranın kapısını kapadılar. Uzun yıllar sonra haçlılar burayı zapt edip mağaranın kapısını açtılar, üzerine bir kilise bina ettiler; Hz. Ömer'in burayı fethine kadar böyle kaldı. O da bu kiliseyi yıkıp camii inşa etti ve mağaranın kapısını kapattı.

Bu Cürâ mevkiinin kutsallığı konusunda, İbni Abbas'tan bir rivayet vardır.⁶³ Ünlü hadisçi Vehb b. Münebbih'in⁶⁴ rivayetine göre Ahir zaman da Kâbe ziyareti mümkün olmazsa, bir kimse Hz. İbrahim'in mezarını ziyaret eder ve hac sevabı alır.⁶⁵

Adap olarak abdestle oraya girenler, Hz. İbrahim'e salat ve selam ile Hz. Peygamberin şefaatinin murad eder. İki rekât namaz kılar. Hz. İbrahim kabrine yönelip tüm enbiyaya selam ve dua eder. Dokunma ve istikbal eylemez.⁶⁶

Rivayet olunur ki, Hz. Yusuf Mısır'da vefat edüp, Mısır halkı mermer bir tabut yaptılar, Nil içine koydular. Hz. Musa Mısır'dan çıkıp Filistin'e yönelince bu tabutu çıkarıp beraberinde götürdü; bu mağaranın önüne defnetti.⁶⁷

⁶¹Mir'atüs- Safa, vr. 67, b

⁶²Mir'atüs- Safa, vr. 68, b

⁶³ Mir'atüs- Safa, vr. 69, a

⁶⁴Yemenli tâbî, Bkz. Mahmut Demir- Mehmet Emin Özafşar, “Vehb b. Münebbih”, TDVİA, c. 42, İstanbul, 201, s.608-610

⁶⁵Mir'atüs- Safa, vr. 69, b

⁶⁶Mir'atüs- Safa, vr. 70, a

⁶⁷Mir'atüs- Safa, vr. 70, b

3.6. Kudüs Şerif'in Ziyareti

Kudüs'ün güney doğusunda Hz. Musa'nın kabri, Lût gölü kenarındadır. Üzeyriye'de, Hz. Üzeyr'in kabri yer alır. Tur-i Sinâ'ya giden yol üzerinde Hz. Meyrem'in mezarı "Kırklar" mevkiindedir.

Ayrıca ünlü sahabelerin de mezarları bu mevkide yer alır. Örneğin; Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Şeddad b Evs gibi⁶⁸ İsmâil As'ın türbesi de yol üzerindeki bahçededir. "Beyt-i Lahim" denilen yerde de, Kilise yapılmıştır. Oradaki sur içi de Hz. İsa'nın doğum yer kabul edilir. Altı bir mağara olup, insan kemikleri ile doludur. Yahudiler bu tarihlerde doğan çocukları katlederek, kemikleri orada biriktirmişlerdir.⁶⁹

3.7. Halilü'r Rahman'daki Mezarlar

En önemlisi Aliyye'de Bekâ mezarlığıdır. Yunûs b Mettâ'nın kabri buradadır. Ona yakın "Cülcül" isimli yerdeki mezar yer alır. Lût AS'ın kabri de "Kifr-i Reyk" mevkiindedir. Önceleri Hz. İbrahim AS'ın peygamberliğini kabul eden amcaoğullarının ve Sâre'nin kardeşinin mezarları vardır. Aynı bölgede "Yakîn" isimli bir mekân olup ziyaret edilen bir mâbed yer alır. Burada edilen duaların kabul olunacağına inanılır.

Hz. Lût As'ın kızları da bu câminin haziresinde yatarlar. Buraya "Yakîn" denilmesinin sebebi, Hz. İbrahim'e gelen meleklerin Lût kavminin helâkını haber vermesindedir.⁷⁰ Mescid-i Hitan ismiyle şöret bulan mescidin Hz. İsak AS ve Yakup AS'ın sünnet oldukları makamdır. Ayrıca altında akarsu bulunan bir mâbed daha vardır ki, "Hullefi'l- Uyûn" denilir. Onun suyundan içen hastalar şifa bulurlar. Aynı bölgede Seyyid Merzûk makamı da deniz kıyısındadır.⁷¹ Burası Medyen-i Şuayb diye halkının yerleşim alanıdır.

4. Sonuç

Kudüs'ün Ken'anilerle başlayan, İbrani, Pers ve Romalılarla devam eden yönetimi, 637 yılında Hz. Ömer'in şehri fethiyle birlikte İslami kimliğe bürünerek Müslümanların yönetimine girdi. Sadece haçlı işgali ile kesintiye uğrayan 1200 yıllık İslami yönetimde, Kudüs en güzel günlerini yaşdı. Bu sürenin 4 yüzyıl süren Osmanlı dönemindeki günlerinin ise müstesna bir yeri olduğu aşikârdır. Dolayısıyla tüm insanlığın ortak değeri ve mirası olan Kudüs, Türkler için huzur ve sükûn içerisinde yönetilen bir medeniyet şehri ve Osmanlı hatırasıdır.

⁶⁸Mir'atüs- Safa, vr. 71, b

⁶⁹Mir'atüs- Safa, vr. 71, b

⁷⁰ Mir'atüs- Safa, vr. 72, a

⁷¹ Mir'atüs- Safa, vr. 72, b

Üç semavi din tarafından da mukaddes kabul edilmesi sebebiyle kozmopolit bir yapıya sahip olsa da, tüm insanlığın ortak değeri ve mirası olarak, İslami dönemde manevi önderlerin dini eserleri, medreseleri ve ulemaları ile birlikte sükûnet içerisinde medeni bir şehir olarak varlığını sürdürdü. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da hızlanan milliyetçilik hareketlerinin, Yahudi düşmanlığını körüklemesi sonrası, milli ve dini kimliklerini, ideallerini inatla yaşatan Yahudilerin kendilerine vadeliden toprak dedikleri bölgeye göç etmelerini ortaya çıkardı. Siyonizm denen Yahudi milliyetçiliğinin de harekete geçmesi Kudüs’ün İslami kimliğini kaybetmesine sebep oldu. Bunun yanında Balfour bildirgesiyle, İngiliz emperyalizminin Yahudilerin yanında yer alması sonrası Kudüs’te, 1917 yılında İngiliz manda yönetimi başladı ve şehrindeki İslami yönetim sona erdi.

Kutsal şehir Kudüs’e İslami yönetimin hâkim olduğu uzun süre içerisinde meydana getirilen maddi ve manevi eserlerin ortaya çıkarılıp tanıtılması ve yaşananlardan insanlığın haberdar edilmesi önemli bir husustur. Dolayısıyla, Merzifonlu Eşref Efendi’nin kaleme aldığı Mir’atüs – Safa adlı eseri de bu dönemdeki Kudüs’ün manevi ve ulvi özelliklerini, faziletlerini, ziyaret yerlerini ve mimari eserlerini anlatan önemli bir eserdir.

Kaynakça

Aktepe, Münir, “Abdurrahman Eşref Efendi”; *TDVİA*, C. 1, İstanbul, 1988

Avcı, Casim, “Kudüs, Feth Edilişinden Haçlı İstilasına Kadar”, *TDVİA*, C.26, Ankara, 2002.

Aydın, Abdullah, “Ebü Zer el- Gıfari”, *TDVİA*, c. 10, İstanbul, 1994.

Bozkurt, Nebi, “Kubbet-üs- Sahra”, *TDVİA*, c. 26, İstanbul, 2002.

Çakan, İ. Lütü Çakan- Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas” , *TDVİA*, c. 1, İstanbul, 1988.

Çift, Pelin, Ömer Faruk Harman, *Kudüs’ün Gizemli Tarihi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2017.

Demir, Mahmut - Mehmet Emin Özafşar, “Vehb b. Münebbih”, *TDVİA*, c. 42, İstanbul, 2001.

Demirkent Işın, “Kudüs, Haçlılar Dönemi”, c.26, Ankara, 2002.

El-Aseli, Kamil Cemil, “Kudüs Osmanlı Dönemi ve Sonrası”, *TDVİA*, c.26, Ankara, 2002,

Harman, Ömer Faruk, “Kudüs”, *TDVİA*, c. 26, Ankara, 2002.

Heyet, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Der gâh Yayınları, c. I, İstanbul, 1977.

İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, *Kudüs (Tarihi Belge)*, Tercüme, Acar Tanlak Cidde, 1988.

Kandemir, M. Yaşar, "Kâ'b el Ahbâr", *TDVİA*, c. 24, İstanbul, 2001.

Karaman, M. Lütfullah, "Filistin", *TDVİA*, c.13, İstanbul, 1996.

Kaya, Nevzat, "Karaçelebizade," *TDVİA*, c. 24, İstanbul, 2001.

Karataş, Ali İhsan, *Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Hayatı*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Kaya, Eyyüb Said," Mekhûl b.Ebu Müslim" , *TDVİA*, c. 28, Ankara, 2003.

Küçük, Abdurrahman, "Ahid Sandığı", *TDVİA*, C.1, İstanbul, 1988,

Merzifonlu Eşref Efendi, *Mir'atüs-Safâ*, Milli Kütüphane (Çankırı İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No:18HK 259

Olca, Osman Fevzi, "Amasya Şehri", *Sadeleştirenler, Harun Küççük-Kurtuluş Altunbaş*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2010.

Özdemir, Hüseyin, *Filistin Çılgığı*, İstanbul, 2010.

Şeşen, Ramazan, "Eyyübiler" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. C.VI, İstanbul,1989.

Tahir, Mehmet, *Osmanlı Müellifleri, Hazırlayanlar*, Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz, Ankara, 2000

Tomar, Cengiz, "Kudüs, Memlükler Dönemi", *TDVİA*, C.26, Ankara, 2002.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Meâricu'n-Nubüvve", *TDVİA*, C.28, Ankara, 2003.